

Türk Kültürü ve **HACI BEKTAŞ VELÎ** Araştırma Dergisi / E-ISSN:2147-9895 ISSN:1306-8253

Sıdkî Baba'nın Velâyetnâme Müellifi Ali Nihânî'ye Dair Hatıraları

Orhan KURTOĞLU

Bazı Fütüvvetnâmeler ve Şecerenâmeler Işığında Hz. Ali

**Salahaddin BEKKİ
Enis YALÇIN**

*Günümüz Alevî ve Bektaşî Topluluklarında İsim Kültürü Üzerine
Bir Anket Çalışması: İstanbul Örneği*

Gökçen ÇATLI ÖZEN

*XIV. Yüzyıl Horasan'ında Şif Bir Otorite: Şeyh Hasan Cevrî ve
Siyaset Algısı*

Derya COŞKUN

Nüfus Defterlerine Göre Pirevi (Hacı Bektaş Veli Tekkesi) (1830-1846)

Aziz ALTI

Osmanlı Sarayında Aşure Yapımı ve Dağıtımı (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)

Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ

*"Ayrılık" Temi Ekseninde Öncelenen Dil Öğelerinin Stilistik
Kullanımları: Kumrî Örneği*

Rabia Şenay ŞİŞMAN

Yaz/Summer/Haziran/June. 2019

Sayı/Issue: 90

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN	7
MAKALELER/ARTICLES	9
SİDKİ BABA'NIN VELÂYETNÂME MÜELLİFİ ALİ NİHÂNÎ'YE DAİR HATIRALARI <i>The Memoirs of Sidki Baba about Ali Nihani who is Writer of Velâyetnâme</i>	
Orhan KURTOĞLU	11
BAZI FÜTÜVVETNAMELER VE ŞECERENAMELER İŞİĞİNDA HZ. ALİ <i>Hz. Ali in The Light of Futuwvatnamas and Genealogies</i>	
Salahaddin BEKKİ, Enis YALÇIN	25
GÜNÜMÜZ ALEVİ VE BEKTAŞI TOPLULUKLARINDA İSİM KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR ANKET ÇALIŞMASI: İSTANBUL ÖRNEĞİ <i>A Survey on Naming Culture in Contemporary Alevi and Bektashi Communities: Istanbul Example</i>	
Gökçen ÇATLI ÖZEN	47
XIV. YÜZYIL HORASAN'INDA Şİİ BİR OTORİTE: ŞEYH HASAN CEVRİ VE SİYASET ALGISI <i>Shia Authority in XIV. Century Horasan: Sheik Hasan Cevri and His Perception of Politics</i>	
Derya COŞKUN	65
NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE PİREVİ (HACI BEKTAŞ VELİ TEKKESİ) (1830-1846) <i>Pirhouse (Haci Bektaş Veli Dervish Lodge) According to The Civil Registration Records (1830-1846)</i>	
Aziz ALTI	77
OSMANLI SARAYINDA AŞURE YAPIMI VE DAĞITIMI (XVIII.-XIX. YÜZYILLAR) <i>Making and Distribution of Ashura at The Ottoman Palace (XVIIIth - XIXth Centuries)</i>	
Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ	99
"AYRILIK" TEMİ EKSENİNDE ÖNCELENEN DİL ÖGELERİNİN STİLİSTİK KULLANIMLARI: KUMRİ ÖRNEĞİ <i>Stylistic Use of The Prominent Language Items Within The Theme of "Separation": Example of Kumri</i>	
Rabia Şenay ŞİŞMAN	111
YAZAR REHBERİ	135
AUTHOR GUIDE	141

BAZI FÜTÜVVETNAMELER VE ŞECERENAMELER İŞİĞİNDA HZ. ALİ*

Hz. Ali in The Light of Futuwwatnamas and Genealogies

Salahaddin BEKKİ**

Enis YALÇIN***

Öz

Hicret'ten yaklaşık yirmi iki yıl önce Mekke'de dünyaya gelen Hz. Ali, Hz. Peygamberin amcası Ebû Talib'in oğludur. Hz. Ali, beş yaşından Hicret'e kadar yani on yedi/on sekiz sene Hz. Peygamber'in himayesi ve terbiyesi altında büyümüştür. Dört büyük halifenin sonuncusu olan Hz. Ali aynı zamanda hayatta iken Cennet ile müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Ali, İslam'ın doğuş ve yayılış yıllarındaki tüm savaşlara katılarak cesaret ve kahramanlıkta büyük ün kazanmıştır. Hz. Muhammed'in kızıyla evlenen Hz. Ali'nin soyu iki kol halinde günümüze kadar gelmiştir.

Hz. Ali, Türk tasavvuf geleneğinde pek çok tarikat silsilesinde en başta yer alır ve o tarikatın piri kabul edilir. Bu kabul, tasavvuf geleneğinde Hz. Ali'nin *insan-ı kâmil* olarak örnek alınmasıyla ontolojik bir temele de oturtulmuş olur.

Ahilikte de Hz. Ali'nin önemli bir yeri vardır. Ahiliğin temel yazılı kaynakları fütüvvetnameler ile şecerenamedir. Bu kaynaklar, Hz. Ali'yi Ahi Evran'ın ustası, amcası oğlu ve kayınpederi olarak tanıtır. Yine bu kaynaklar, Hz. Ali'yi Ahilikte çok önemli bir yere sahip olan şed kuşanma, fütüvvet libası giyme konusunda bizzat Hz. Peygamber tarafından kuşağı bağlanan kişi olarak göstermektedir.

Bu çalışmada İslam tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Hz. Ali'nin bir Türk kurumu olan Ahilikteki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken ilk önce Hz. Ali'nin tarihi kişiliği hakkında özlu bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra bazı mezhep ve tarikatlardaki Hz. Ali algısı üzerinde durulmuştur. Ahiliğin temel kaynaklarından yayımlanmış olan yedi fütüvvetname ile altı şecerename incelenerek Hz. Ali'nin ahilikte önemli bir konuma sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Ahi Evran, Ahilik, Alevilik, fütüvvetname, şecerename.

Abstract

Hz. Ali, who was born in Mecca 22 years before the Hegira, was the son of Abu Talib, the uncle of the Messenger Muhammed. Ali grew up under the guardianship of Hz. Muhammed for 18 years and grew up under his discipline. The last of the four great caliphs, Hz. Ali is also one of the ten people heralded with Jannah when he was alive. Hz. Ali gained great fame in courage and heroism by participating in all wars during the birth and spread of Islam. Ali married Muhammed's daughter and his lineage survived to the present day in two branches. Hz. Ali is in the forefront of many sects in the Turkish Sufi tradition and he is considered the piri of that sect. By taking Ali as the model of the human being, he is based on an ontological basis. In Akhi tradition, Hz. Ali also has an important place. The main written sources of Akhi are futuwwatnamas and genealogies. These sources describe Hz. Ali as the master of Ahi Evran, the son of his uncle, and his father-in-law. These sources also

* Makalenin Geliş Tarihi: 31.05.2019; Kabul Tarihi: 11.06.2019. DOI: <https://dx.doi.org/10.34189/hbv.90.003>

** Prof. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir, sbekki@gmail.com. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6188-954>

*** Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir, enesylcn18@gmail.com ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7873-570X>

point to Hz. Ali as the person who has a very important place in the Akhism and who is been tied up by Hz. Muhammed himself for wearing the shah of Sufis and the futuristic piety. The aim of this study is to investigate the position and the importance of Hz. Ali in Akhi (a Turkish institution) tradition. First, information about his historical personality was briefly explained. After, the perception of Hz. Ali in some sects was emphasized. Seven futuwat descriptions and six genealogies published from the main sources of Akhism were examined. It was concluded that Hz. Ali had an important position in Akhi tradition.

Keywords: Hz. Ali, Ahi Evran, Akhiqah, Alevism, futuwatnama, genealogy.

1. Hz. Ali'nin Tarihî Kişiliği [Sünnî Tarih ve İlâhiyat Geleneğine Göre]

Hülefâ-i Râşidîn (dört büyük halife)'in dördüncüsü olan Hz. Ali, Hicret'ten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M. 600) Mekke'de doğmuştur. Babası, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'dir. Hz. Ali kaynaklarda baba adına bağlı olarak Ali b. Ebû Tâlib olarak geçer. Annesi, Fâtıma binti Esed bin Hâşim'dir. Künyesi Arap âdetine göre ilk oğlunun ismine izafeten "Ebû'l-Hasan (Hasan'ın babası)"dır. Onun ayrıca toprak babası anlamında "Ebû Turâb", Konuşan Kur'an manasında "Kur'an-ı Nâtık", arslan anlamında "Haydar", döne döne savaşılan arslan anlamında "Haydar-ı Kerrar", Allah'ın galip gelen üstün arslanı anlamında "Esedullahi'l-Gâlib", Allah'ın rızasını kazanmış anlamında "el-Murtazâ" gibi lakapları vardır (Fığlalı, 1989: 371).

Hz. Ali'ye koşulan en önemli sıfatlardan biri de "*Kerremallahu veche* (Allah yüzünü şereflendirsin)"dir ve Sahabe arasında bu sıfatla anılan tek kişidir. Fütüvvetnamelerde ise çoğunlukla "Emirü'l-Müminin" olarak anılmaktadır.

Hz. Ali, beş yaşından Hicret'e kadar yani on yedi/on sekiz sene Hz. Peygamber'in himayesi ve terbiyesi altında büyümüştür. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna ilk iman edenlerdendir. Ayrıca Hz. Ali, sağlığında Cennet ile müjdelenen on kişi (Aşere-i Mubeşşere)'den de biridir (Fığlalı, 1989: 371).

Hz. Ali, Hicret'in ikinci yılından itibaren başlayan tüm savaşlara (Bedr, Uhud, Hendek, Hudeybiye, Hayber, Mekke'nin fethi, Huneyn, Tebük) katılarak cesaret, şecaat ve kahramanlıkta büyük ün kazanmış; Hicret'in ikinci yılının son ayı Zî'l-Hicce'de Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma ile evlenmiştir (Fığlalı, 1989: 371).

Hz. Peygamber, Medine'ye hicretlerinden beş ay sonra Muhacirler ile Ensar arasında yakınlık, dayanışma ve dostluğu geliştirmek ve sağlamlaştırmak için hayata geçirdiği *muhahat* (kardeşlik) tesisi sırasında (kendi durumunu soran Hz. Ali'ye) "Sen benim dünyada ve ahrette kardeşimsin." diyerek kendisine Hz. Ali'yi kardeş olarak seçmiştir (Fığlalı, 1989: 371).

Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşü "Gadîru Humm" adlı mekânda, bir hutbe irad ederek: "ahirete göçmekte hepinizden önde bulunuyorum. Orada havuz başında bana ulaştığınız zaman, sizden iki paha biçilmez şeyi soracağım. Size iki paha biçilmez şey bırakıyorum. Biri öbüründen daha büyük; Allah'ın gökten yere uzatılmış ipi olan Allah'ın Kitabı; diğeri de Ehl-i Beytim'dir." der. Hz. Peygamber devamla, "Ey

insanlar! Bilmez misiniz; şahadet etmez misiniz ki ben, her kadın ve erkek mümin üzerinde kendisinden çok hak ve yetkiye sahibim?” (Fığlalı, 1994: 250) diye sorunca oradakiler “Evet biliyoruz.” derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ali’yi yanına çağırır ve sağında tutarak elini tutup kaldırır. Sonra şöyle der: “Ben kimin mevlâsı isem, bu (Ali) da onun mevlâsıdır.” Hz. Peygamber daha sonra Hz. Ali hakkında şu duayı yaparak hutbesine son verir: “Allah’ım! Onu seveni sev; ona düşman olana düşman ol!” (Fığlalı, 1994: 250; Kandemir 1989: 377).

Gadîru Humm hadisesini Şii gelenek, Hz. Ali’nin ümmete sadece *veli* ve *vasi* olarak değil, aynı zamanda imam ve halife olarak Hz. Peygamber tarafından tayin edildiği şeklinde yorumlar (Fığlalı, 1994: 251; Kandemir, 1989: 377).

Hz. Peygamber’in hadisinde geçen “mevlâ”, dost, efendi, arkadaş, yardımcı ve veli demektir. Yani Hz. Peygamber, tüm Müslümanların velisi ve dostudur. Hz. Ali de tüm Müslümanlar için aynı hüviyeti taşımaktadır. Hz. Peygamber, bu hadisini Hz. Ali’nin, müşrik akrabalarını öldürmede tereddüt etmemesi, din ve iman konularında tavizsiz olması, ganimet ve benzeri şeylerin dağıtımında titiz ve hassas davranması dolayısıyla ona kırgın ve kızgın olanları uyarmak onun da tüm Müslümanların dostu ve velisi olduğunu belirtmek için söylemiştir. Kaldı ki, Hz. Ali’yi sevmenin Hz. Peygamberi sevmek gibi farz, ona düşman olmanın da Hz. Peygambere düşman olmak gibi haram olduğu konusunda tüm Müslümanlar ittifak hâlinindedir (Fığlalı, 1994: 252).

Hz. Ali, Hz. Osman’ın şehit edildiği gün 17 Haziran 656’da (ya da beş gün sonra) kendisine biat edilerek halife seçilir. 26 veya 28 Ocak 661’de şehit edilir. Mezarı Necef’tedir (Fığlalı, 1989: 372-374).

2. Hz. Ali Algısı [Değişik Mezhep ve Tarikatlarda]

Ana hatlarıyla tarihî kişiliğini ortaya koymaya çalıştığımız Hz. Ali, İslam tarihinde bizzat Hz. Peygamber de dâhil olmak üzere kimseye nasip olmayan bir takdisin “kutsanmışlığın” konusu olmuş tek şahsiyettir (Ocak, 2005: XI).

Onun “Hakem olayı” ile hilafet yetkisini devretme emrivakisiyle karşı karşıya kalması ve nihayetinde halife iken öldürülmesi, İslam tarihinde ilk büyük değişimin anahtarı olmuştur. Bu değişim de doğrudan Hz. Ali algısı ile ilgilidir. İslam toplumu Hz. Ali’nin dindeki yeri konusunda iki ana gruba bölünmüştür. Bu kesimlerden biri, ona ilk İslam halifelerinden biri olarak bakarken diğerleri onu inançlarının merkezlerine oturtmuştur. Bu önemli olgu, İslam’ın temel inancının “*La ilahe İllallah Muhammed ün Resulullah*” (Allah’tan başka tanrı yoktur ve Hz. Muhammed onun elçisidir.) şeklindeki veciz formülünün değişmez iki ögesinin yanına bir üçüncüsünü yani Hz. Ali’yi eklemiş ve veciz formül, “*La ilahe İllallah Muhammedün Resulullah Aliyyun Veliyullah*” (Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed (SAV) onun elçisidir, Ali de onun velisidir.) şeklini almıştır. Böylece Hz. Ali, Müslümanların o kesimi için Hz. Muhammed’le aynı mertebeye yükseltilmiştir. Ayrıca onun soyundan gelen on bir

kişiyi de ruhanilik ve kutsiyet izafe edilerek Peygamber'in vekili ve Müslümanların imamları olarak takdis edilmişlerdir. Diğer bir kısım Müslümanlar ise Hz. Ali'yi Peygamber'den de üstün bir mevkie yükselterek tanrısal sıfatlarla donatmışlar hatta tanrılaştırmışlardır (Ocak, 2005: XII).

Zeydiyye ve İmamiyye gibi mutedil Şia kollarında Hz. Ali, "veli" ve "vasi" sıfatlarına ve Peygamber'in soyundan gelmesine bağlı olarak bütün müminlerin "imamı" kabul edilmiştir. Şiiliğin, Gâliyye (Aşırılıkçılar) denilen *müteşeyyi* yani Şii etkiler taşıyan "Ehl-i Hak", "Nusayrilik", "Alevilik (Kızılbaşlık)" ve "Dürzilik" gibi senkretik mezheplerle "Kalenderilik" ve "Bektaşilik" gibi senkretik tarikatlarda ise Hz. Ali tanrısal bir nitelik kazanmıştır (Ocak, 2005: XIII).

Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki şiirinde Hz. Ali'ye izafe edilen tanrısallığın izlerini görmek mümkündür:

"Gâfil kaldır şu gönlünden gümanı
Bu mülkün sahibi Ali değil mi
Yaratmıştır on sekiz bin âlemi
Rızıkların veren Ali değil mi

Gelin vazgeçelim böyle gümandan
Vallahî çıkarız dinden imandan
Şefaata umarım On'iki İmam'dan
Anların atası Ali değil mi

Yaratıldı Mülcem ol oldu düşman
Kastetti Ali'ye oldu pişman
Kangı kitapta var ol Ömer Osman
Kur'an'da okunan Ali değil mi

Bin bir adı vardır bir adı Hızır
Her nerde çağırırsan orada hazır
Ali padişahdır Muhammed vezir
Bu fermanı yazan Ali değil mi

Pir Sultan Abdal'ım ben bir fukara
Acep bulunur mu derdime çare
Yüzü kara nasıl varsam huzura
Divanda oturan Ali değil mi" (Öztelli, 2012: 94)

İslam topluluklarının bazı bölgelerinde inanç konusunda yaşanan bu değişimin dışında kalan ve sonradan kendilerine *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* yani "Peygamber'in yolunu izleyenler" adı verilen görece daha kalabalık olan bir Müslüman kesim ise Hz. Ali'ye ve soyundan gelenlere diğer üç halifeye nazaran daha fazla saygı ve tazimde bulunsalar da onları diğer gruplar gibi takdis edip tanrısal sıfatlarla anmamışlardır (Ocak, 2005: XIII).

Süflilerin, genellikle de sofu Sünnilerin Şii öğretilere iltifat etmeksizin Hz. Peygamber'in ailesine hususen de Hz. Ali'ye karşı duygusal bir bağlılık içinde oldukları iyi bilinen bir husustur. Hz. Ali, aynı zamanda sufi şeyhlerini Hz. Peygamber'e bağlayan silsilenin en önemli halkası olarak şecerenamelede her zaman zikredilir. Ayrıca Hz. Muhammed'in Ali ve Fatma aracılığıyla devam eden soyuna, yani seyyidlere saygı da Sünni geleneğin yaşattığı hasletlerin başında gelir (Schimmel, 2001: 93).

3. Türk Kültüründe Hz. Ali

Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in yakını (amcası oğlu ve damadı) ve İslam'ı ilk kabul eden kişilerden olması; savaşlarda gösterdiği üstün cesaret ve kahramanlıklar; hilafet konusunda uğradığı haksızlık ve nihayet şehit edilmek suretiyle öldürülmesi onun mitolojik bir hüviyete büründürülmesi için gerekli tüm şartları sağlamıştır. Hz. Ali'nin tarihî kişiliğinden sıyrılıp mitolojik bir kimlikle algılanmaya başlanmasında, tasavvuf ve tasavvuf çevrelerinin etkisi olmakla birlikte, bu algı değişimi, İslam'ın antik medeniyet sahalarına yayılmasından sonra başlamıştır (Ocak, 2005: XIV). Hz. Ali de ömrünün büyük bir kısmını Arabistan'da değil, eski Mezopotamya'da geçirmiştir ve mezarı Irak'ın Necef ilindedir.

M. Saffet Sarıkaya ve Kamile Ünlüsoy, "Hacı Bektaş-ı Veli'nin İnanç Dünyasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt" başlıklı yazılarında, Türklerde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisinin iki tarihi kökeni olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya'nın Horasan'daki faaliyetleri esnasında Emevi valisi tarafından takip edilerek katledilmesi olayıdır. Henüz İslam'la tanışma aşamasında olan Türkler için bu mazlumen öldürülüş Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki şahadetiyle de birleştirilerek mazlumun yanında yer alma tavrıyla vazgeçilmez bir Emevi düşmanlığına dönüşmüştür (Sarıkaya ve Ünlüsoy, 2009: 306).

İkinci olgu ise Hz. Ali'nin oğlu Muhammed ibnü'l-Hanefiyye'ye nispetle faaliyet gösteren Şii Keysanî hareketlerdir. Bu hareket, Abbasilerin güçlü komutanı Ebû Müslim Horasanî ile zirveye çıkmış onun ölümünden sonra büyük ölçüde dağılmıştır. Ancak Türklerin İbnü'l-Hanefiyye ailesine olan ilgisi devam etmiş, daha sonraki dönemlerde Türklerle iç içe yaşayan aile fertleri Orta Asya'da "hace", "bab", Anadolu'da "baba" diye anılmışlardır. Büyük Türk sufisi Hacı Ahmet Yesevî de neseben bu aileden gelmektedir (Sarıkaya ve Ünlüsoy, 2009: 306).

Yani, Türklerin İslam'la müşerref olmalarında Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin etkili olduğu görülmektedir. Burada şunu da söylemek mümkündür: Türkler, Müslümanlığı kabul eder etmez, Emevi ve Abbasi mücadelesine şahit olmuş ve Abbasiler tarafında yer almışlardır.

Anadolu'da İslami tesir altında teşekkül eden Türk destanlarında, İslam tarihinde kahramanlıkları ile ön plana çıkan iki kişi Hz. Ali ve Hz. Hamza birçok destanda doğrudan veya dolaylı olarak ele alınır ve işlenir. Bir taraftan Hz. Hamza'nın

kahramanlıklarını konu alan *Hamzanameler* oluşturulurken diğer taraftan Hz. Ali'nin kahramanlıklarını anlatan *Cenknameler* ortaya çıkmıştır. Hz. Ali cenknamelerde, “Şah-ı Merdan, Merd-i Meydan, Şah-ı Ebrar, Şah-ı Vilayet, Sahib-i Vilayet, Nasr-ı Arab, Şah-ı Cihan, Şîr- i Ner, Haydar-ı Kerrar, İmâmü'l- Sâfiya, Şîr-i Huda, Şîr-i Vâdi, Şîr-i Vakâr, Nur-ı Mutlak, Şîr-i Yezdan, Şah-ı Din” gibi birçok sıfatla karşımıza çıkarılır (Çetin, 1997: 168). Bu yönleriyle Hz. Ali, Türklerin gözünde ve gönlünde Türk epik destan geleneğinde görülen örnek tip “alperen”in tüm özelliklerini taşıyan bir destan kahramanı hüviyeti kazanmıştır (Çetin, 1997: 181).

4. Fütüvvetnamelerde Hz. Ali

Fütüvvetnamelerde Hz. Ali olgusuna geçmeden önce fütüvvetname nedir kısaca izah etmek gerekir. Ahilik araştırmalarının son yirmi yılına damgasını vuran M. Fatih Köksal'ın fütüvvetnamelerin muhtevasına yönelik tespitleri şöyledir: “Fütüvvetnameler, Ahilik yolundakilere fütüvvet adap ve erkânını, Türkçe söyleyişle ‘yol töresi’ni öğreten başucu kitaplarıdır... Fütüvvetnameler umumiyetle fütüvvetin genel çerçevesini çizen eserlerdir. Bir ahide bulunması ve bulunmaması gereken vasıflar, ahi ocağı (mahfil, tekke) bağlılarının uymak zorunda oldukları kurallar, ocakta tertip edilen icazet ve inabet (şed kuşanma) törenlerinin, süpürge, şerbet içme, sofraya çekme gibi uygulamaların yapılaş şekli, konuşmaktan yemek yemeye kadar gündelik hayata dair pek çok hususta adap ve kurallar vb. hususlar konu edilir.” (Köksal, 2015: 73). Genel olarak bu muhtevaya sahip olan fütüvvetnamelerde Hz. Ali nasıl bir yer işgal etmektedir? Bir başka ifadeyle Hz. Ali'nin fütüvvet ehli ve ahiler tarafından algılanışı nasıldır? Sorularının cevabına geçebiliriz.

4.1. Kitâbu'l-Fütüvve / Sülemî'nin Fütüvvetnamesi

En eski fütüvvet risalesi olarak bilinen Kitâbu'l-Fütüvve, bir sufi ve tefsirci olarak tanınan Ebû Abdî'r-Rahman es-Sülemî tarafından Arapça olarak yazılmıştır. “Eser mukaddime ve fütüvvet sahibi peygamberlerin zikredilmesinden sonra ‘ve min'el-fütüvve’ ibaresiyle başlayıp fütüvvetin tarif, tavsif ve tefsirini yapan dört bölüm, kısa ve uzun 212 pasajdan ibarettir.” (Sarıkaya 2002: 2).

Fütüvvetnamenin giriş bölümünde, fütüvvet şeceresini Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Peygamber'e kadar çıkararak Sülemî, Hz. Peygamber'in Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi fütüvvet emini yaptığını belirtir (es-Sülemî, 1997: 23).

Sülemî eserinde, Hz. Fatıma'nın Hz. Ali'den bir hizmetçi istemesi üzerine, Hz. Ali'nin “Ehl-i suffayı bırakayım karınları açlıktan bükülsün, sana hizmetçi tutayım öyle mi?” dediğini aktararak fütüvvetin şartlarından birisinin kendi ailesinden önce, arkadaşlarına acımak olduğunu belirtir (es-Sülemî, 1997: 28).

4.2. Tuhfat-al-Vasâyâ

Ahmed b. İlyas en-Nakkaş el-Hartburtî'nin, Halife en-Nasır'ın oğlu Ebu'l-Hasan Ali adına Arapça olarak yazdığı fütüvvetnamedir (Sarıkaya, 2002: 4).

Fütüvvetnamede Hz. Ali'den övgüyle bahsedilmiş olup Hz. Ali, "Huseyn'in babası, iki kılıç sahibi, iki çeşit sadaka veren, ana ve baba tarafından yüce soy sop sahibi olmakla yücelmiş bulunan, kâfirlerin kökünü kıran, kırılanları onarıcı, Tanrı'nın rızasını kazanan, konuğu ağırlıyan, kendisini sevenleri ateşten kurtaran, güçlülere tahammül eden kahraman, dünyadan kesilmiş, vazgeçmiş Fatıma'nın zevci, Peygamber'in amcasının oğlu, kılıçla vuran, konuğa ikram eden, yazın oruç tutan, sevimli yüze, vefalı ahde sahib olan erdir." şeklinde tanıtılır. Ayrıca fütüvvetnamede, Hz. Peygamber'in "Zülfekar'dan başka kılıç yok, Ali'den başka er yok." diyerek Hz. Ali'yi övdüğü de hatırlatılır (Gölpınarlı, 2011: 190).

Fütüvvet elbisesinin, Hz. Âdem'in cennetten yeryüzüne indiği zaman gönderildiğinin anlatıldığı kısımda, Tanrı Arslanı olarak anılan Hz. Ali'nin, seçilmiş imam olduğu, döne döne savaştığı, kırıkları onardığı hatırlatılarak fütüvvet libasını giydiği söylenir (Gölpınarlı 2011: 191).

Fütüvvetnamenin bilginin ehemmiyetinden bahsedilen bölümünde de Fatır Suresi'nin 28. ayeti ve Hz. Peygamber'e ait olduğu rivayet edilen iki söz verildikten sonra, Hz. Ali'nin de konuyla ilgili olarak, "İlme bu şeref yeter ki ona mensub olmıyan bile ona sahib olduğunu iddia eder. Birisini ilme nisbet ederlerse sevinir, ferahlar. Bilgisizliğe bu şerefsizlik yeter ki ona sahib olan bile ondan kaçınır. Birisini ona mensup sayarlarsa kızar, öfkelenir." dediği rivayet edilir (Gölpınarlı, 2011: 193).

Hz. Peygamber'in yedi evi yüceltip yedi evi yıktığının aktarıldığı pasajda, yüceltilenler arasında fütüvvet imamlarının da olduğu belirtilmektedir. İlgili bölümde "Mustafa'nın amcası oğlu, Hasan-al-Rızâ'nın ve Kerbela'da şehid edilen Huseyn'in babası, havuz ve sancak sahibi müminler emiri Abû-Talib oğlu İmam Murtaza Ali'ye ulaşırlar, Tanrı ondan razı olsun." denilerek fütüvvet imamlarının şeceresi Hz. Ali'ye dayandırılır. Ayrıca burada Hz. Ali'ye havuz ve sancak sahibi denilerek de kıyamette Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in sancağını taşıyacağı ve cennette Kevser havuzunda saki olacağıyla ilgili hadislerle de telmih yapılmış olur (Gölpınarlı, 2011: 194).

Tuhfat-al Vasâyâ'nın Hz. Peygamber'in anlatıldığı bölümünde, Hz. Peygamber'in üç kılıcı olduğu bunlardan Zülfikar isimli kılıcını Hz. Ali'ye bağışladığı rivayet edilmektedir (Gölpınarlı, 2011: 202).

Aynı bölümün devamındaki Hz. Peygamber'in hastalığı ve vefatının anlatıldığı kısımda da Hz. Peygamber'in hastalandığı sırada Hz. Ali'nin onun koluna girerek -veda hutbesinin okunduğu- camiye götürdüğü, vefatından sonra Hz. Peygamber'in yıkandığı esnada su döktüğü ve defin sırasında da lahde (mezara) indirenler arasında yer aldığı kaydedilmiştir (Gölpınarlı, 2011: 203).

4.3. Nâsırî Fütüvvetnamesi

Nâsırî tarafından mesnevî tarzında ve Farsça olarak yazılmış fütüvvetnamedir. Fütüvvetnamede şu konulara yer verilmiştir: "Eser mukaddimeden sonra, fütüvvetin tarifini ve Kur'an'da feta diye anılanları beyan eder. Fütüvvete alınmayanlar, fütüvvet

sahibinin vasıfları, terbiyeye dair edepler açıklanır. Fütüvvet sahibi peygamberlerden bahsedilir. Kişiyi fütüvvetten düşüren hâller sayılıp, fütüvvetin kısımları açıklanır. Şedd ve şalvarla ilgili erkân beyan edilir. Fütüvvet ehlinin âsîtanesi ve kıyafetleri hakkında bilgi verilir. Edepler bahsinde sofrada adabı, sofraya çıkarmak ve yemek yeme adabı anlatılır.” (Sarıkaya, 2002: 5).

Fütüvvetnamede tuzlu su ritüelinin anlatıldığı bölümde, tuzun Hz. Âdem tarafından Hz. Havva’ya; tatlı suyun da Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın evliliği üzerine Hak Teâlâ tarafından Hz. Fatıma’ya mehir olarak verildiği rivayet edilir. İlgili bölümde tuzun ana mehri, suyun da kız kardeş mehri olduğu bu sebeple de bütün âlem halkına helal olduğu söylenerek talibin bu tuz ve suyu karıştırarak bir ahinin adına içmesi gerektiği belirtilir (Gölpınarlı, 2011: 279).

Fütüvvetnamenin fütüvvet şalvarı ve kuşağının anlatıldığı bölümde, Hz. Âdem’in kendisine yasak olan buğdayı yemesi üzerine üstündeki kıyafetlerin alınarak çıplak kaldığı, bunun üzerine incir ağacından yaprak isteyerek örtünmek istediği, incir ağacının yapraklarından kopardığı sırada ağaçtan yere bir iki damla süt damladığı ve bu süttten pamuk ağacının meydana geldiği anlatılır. Hurilerin bu pamukları toplayarak bir bez ve bir şalvar yaptıkları ve Hz. İbrahim’in, Hak Teâlâ’ya teslimiyeti sonrasında bir vahiy üzerine Cebrail’in bu bez ve şalvarı Hz. İbrahim’e giydirdiği rivayet edilir. Hz. İbrahim öldükten sonra şalvarın Hâşimoğullarına kaldığı, Hâşimoğullarından Hz. Peygamber’e ulaştığı, Hz. Peygamber’in de Hz. Ali’ye giydirdiği anlatılır. Sonrasında Hz. Ali’den Selmân’a ondan da halifeden halifeye aktararak ve en sonunda Cebrail tarafından cennete götürüldüğü kaydedilir. Fütüvvetnamenin ilgili bölümünün sonunda mahşer günü cömert ve temiz olan ahinin beline bu kuşağın bağlanıp cennete gönderileceği de rivayet edilmektedir (Gölpınarlı, 2011: 285-288).

4.4. Necm-i Zer-kûb Fütüvvetnamesi

Eser, Necm-i Zerkûb diye bilinen Necmüddin Ebû Bekr Muhammed b. Mevdûd Tahîr-i Tebrîzî’nin Farsça olarak yazdığı fütüvvetnamedir. “Mukaddimeden sonra altı fasıl ve bir bâba ayrılan eser, fütüvvetin tarif ve tavsifiyle başlar. Sahibde bulunması gereken şartlar, fütüvvetin sınıfları, şübheliğin senedi ve tuzlu su içmenin adabı açıklandıktan sonra, fütüvvetin kimlere verilip kimlere verilmeyeceği açıklanır. Mürüvvet ve fütüvvet ilişkisi, mürüvvet dair kelâm-ı kibâr nakledilir. Daha sonra edepler bahsi, su vermek, sofraya çıkarmak ve abdest bozmağa dair edepler sıralanır.” (Sarıkaya, 2002: 4-5).

Eserin fütüvvet ehlinde bulunması gereken vasıfların anlatıldığı bölümünde, Hz. Peygamber ve Hz. Ali arasında geçen bir diyalog nakledilerek Hz. Ali’nin Hz. Peygamber ümmetinden ilk fetâ olduğu bilgisine yer verilir (Gölpınarlı, 2011: 211).

Fütüvvetnamenin mal fütüvvetinden bahsedilen bölümünde, Hz. Ali’nin dört dirhemi olduğu ve bunları da ihtiyaç sahiplerine -birini gizli, öbürünü açıktan, birini gece, öbürünü gündüz- dağıtması üzerine, “Mallarımı gece gündüz, gizli ve aşikâr

olarak verip yoksulları doyuranların ecirleri, rableri indindedir ve onlara ne korku vardır, ne hüznün.” (Bakara/274) ayetinde bildirilen mertebeye ulaştığı rivayet edilir. Ayrıca eserde Hz. Ali ve ailesinin kapılarına gelen bir yoksula kendi yiyeceklerini verdikleri için üç gün üç gece iftar yapamadıkları da rivayet edilerek iyilik yapmak ve paylaşmak erdeminin önemi üzerinde durulur (Gölpınarlı, 2011: 213-214).

Yine aynı fütüvvetnamede, fütüvvet ehlinin kavli, seyfi ve şürbi olarak üç kola ayrıldığı belirtildikten sonra Hz. Peygamber’in davetine gençlerden ilk icabet edenin Hz. Ali olduğu hatırlatılır. Seyfi fütüvvet ehlinin Hz. Ali’nin refikliğini kabul ettiklerini belirtildikten sonra, bu kişilerin savaş ehli oldukları, surette kâfirlerle manada ise kendi nefisleriyle savaştıkları söylenir. Ayrıca Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye Zülfişar’ı verdiği hatırlatılarak fütüvvetin seyfi koluna girecek kişilere tuzlu şerbet içirildikten sonra kılıç verildiği de anlatılmaktadır (Gölpınarlı, 2011: 216).

Tuzlu su ritüelinin anlatıldığı bölümde, Hz. Peygamber’in fütüvvetine girecek kişiye ilk başlarda tuzlu su içirdiği, Fâtır suresinin 12. ayeti “Şu, tatlı, içilecek bir sudur, bu, tuzlu, boğazı yakar içilmez su.” nazil olduktan sonra ise süt içirdiği anlatılır. Hz. Ali’nin ise sütün her yerde bulunmadığı için tuzlu su içirdiği, tuzlu su yerine süt içirilecek olduğunda da sütün içerisine biraz tuz atılması gerektiğini söylediği rivayet edilir (Gölpınarlı, 2011: 217). Devamla insanın balçıktan yaratılmasına izafeten suyun pişmiş topraktan yapılmış bir kadehte ya da testide bulunması gerektiği, bu kadeh ya da testinin de Hz. Peygamber ve Hz. Ali’ye aidiyetinin kabul edildiği belirtilir. Ayrıca tören esnasında bu kadeh ya da testinin bir kürsünün ortasına yerleştirildiği, etrafına da kavli, seyfi ve şürbi kola ait üç şed koyulduğu belirtilir. Talibin hangi koldansa o kola ait şeddi Hz. Peygamber ve Hz. Ali için beline bağladığı daha sonra belini çözüp tekrar kadehin yanına koyduğu, tuzlu su/süt içip sahibinin adını andığında da sahibinin gelip belini bağladığı belirtilir. Ayrıca kadehte süt varsa talibin Hz. Ali’ye olan bağlılığını koruması ve onun sünnetine uyması için kadehe biraz tuz atması gerektiği de belirtilir (Gölpınarlı, 2011: 217-218).

Şed kuşatılacak olan kişinin yapması ve söylemesi gerekenlerin anlatıldığı kısımda, kişinin, “Tanrı arslanı, Mustafa’nın amıcası oğlu, Hel Etâ (Sûre, LXXVI) sıfatıyla övülen Emirü’l-Müminin Ali Murtezâ’nın fütüvvet biatını teslimine, yücelik cüvan-mertlerinin huzuruna ermiye, sâlihlerin hizmetine koşmaya, yoksullar hizmetçisinin vasiyetini kabûle söz veriyorum.” diyerek ant içmesi gerektiği belirtilir (Gölpınarlı, 2011: 218).

Fütüvvetnamenin mürüvvetten bahsedilen bölümünde ise Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hasan’ın “mürüvvet iffettir, kendini tutmaktır, zengin olsun, yoksul düşsün, her halde bağıştta bulunmaktır.” şeklindeki mürüvvet tanımına yer verilmiştir (Gölpınarlı, 2011: 222).

4.5. Burgazî Fütüvvetnamesi

XIII. yüzyılda Yahyâ b. Halîl b. Çoban el-Burgazî tarafından yazılan *Burgazî Fütüvvetnamesi*, araştırmacılar tarafından Ahi teşkilâtı çerçevesinde Anadolu’da Türkçe olarak kaleme alınan ilk fütüvvetname olarak değerlendirilir (Gürel, 1992: XLVI; Ocak, 1996: 265; Köksal, 2008: 77; Gölpınarlı, 2011: 29).

Burgazî Fütüvvetnamesi’nde, Hz. Ali’nin fütüvvetin yedi harften oluştuğunu söylediği rivayet edilir: “Emirü’l-Müminin Alî kerremallâhu vechehû buyurur kim: Aslı bu yedi harf dür: “ق ا ن ت م ه ي” Yani kâf sıdk, elif safâ, nûn emânet, te korku (takvâ), mîm kerem, hi mürüvvet, yi hayâ. Pes kangı yiğidde kim bu yidi harf vardır, ol ağaç kim Fütüvvet ağacıdır, anun gönli tahtında biter” (Gölpınarlı, 1953: 124). Buradaki “sıdk” doğruluk, “safâ” arılık, “kerem” ihsan etmek, “mürüvvet” erlik, “hayâ” ise utanmak anlamında kullanılmıştır (Gölpınarlı, 1953: 86). Hz. Ali’nin söylediği rivayet edilen bu söz, bir fetanın ya da ahinin sahip olması gereken temel vasıflara işaret eder.

Fütüvvetnamede devamla Burgazî, *Kitâb-al-Kalâid*’i referans aldığı belirterek fütüvvet ehlinin kavli ve seyfi olarak iki kola ayrıldığından bahseder. Burgazî, kavli kolu Hz. Ebu Bekir’e, seyfi kolu ise Hz. Ali’ye dayandırarak bir kişinin seyfi kola ulaşabilmesi için önce kavli kolun gereklerini yerine getirmesi gerektiğini belirtir. Bu da ahiyi ve şeyhi gözetmekle, ondan terbiye alıp ona hizmette bulunmakla ve son olarak da onun rızasını kazanıp belinin bağlanmasıyla mümkündür. Fütüvvetnamenin ilgili bölümünde de Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’e hizmette bulunduğu, onun rızasını kazandığı ve onun tarafından belinin bağlandığı için seyfi olduğu belirtilir (Gölpınarlı, 1953: 129-130).

Burgazî, eserinde Hz. Peygamber ve dört halifeye telmihte bulunarak teşkilata girecek kişinin ahisine karşı gönülden bağlı olması gerektiğini de vurgular. Hz. Peygamber’in, Allah’a yakınlığı hatırlatılarak talibin ahisine yakın olması gerektiği, Ebû Bekir’in doğruluğu hatırlatılarak talibin ahisine karşı doğru olması gerektiği, Ömer’in Allah’tan korktuğu hatırlatılarak talibin ahisinden korkması gerektiği, Osman’ın Allah’tan ve Hz. Peygamber’den utandığı hatırlatılarak talibin de ahisinden utanması gerektiği ve Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’e hizmet ettiği hatırlatılarak talibin de ahisine hizmet etmesi gerektiği vurgulanır (Gölpınarlı, 1953: 127).

Ayrıca *Burgazî Fütüvvetnamesi*’nde yiğitlik, ahilik ve şeyhliğin bir olduğu vurgulandıktan sonra “Emirü’l-Müminin Ebu-Bekr-i Sıddîk radiyallâhu anh dünyadan nakl kılası vaktin şeyhliğini Ali’ye virdi.” denilerek dönemin şeyhliğinin Hz. Ebû Bekir’den Hz. Ali’ye geçtiği anlatılır (Gölpınarlı, 1953: 114).

Fütüvvet hırkasıyla ilgili olarak da hırkanın, Hz. Peygamber’e -Miraca çıktığı gece- Cebail tarafından giydirildiği sonrasında da Peygamber’in Ebû Bekir’e giydirdiği, Ebû Bekir’in de Ali’ye giydirdiği rivayet edilir (Gölpınarlı, 1953: 144).

Aynı fütüvvetnamenin tıraş adabının anlatıldığı bölümünde de Hz. Ali'den bahsedilmektedir. İlgili bölümde, Ebû Ducâne'nin Müslüman olduktan sonra Mekke'de savaştığı bir sırada Ebû Cehl ve Ebû Leheb tarafından öldürüldüğü anlatılır. Bu durumu Peygamber'in öğrenip üzüldüğü bir sırada, Cebrail gelerek Peygamber'e -Hz. İsa'nın ölüyü dirilttiğini hatırlatıp- Ebû Ducâne'ye dua ederek onu diriltmesini söyler. Peygamber dua edip Ebû Ducâne'yi diriltir. Ebû Ducâne'nin dirildikten sonra ölümünün uzun saçları yüzünden olduğunu söylemesi üzerine Hz. Ali, Peygamber'e "(Rasûl aleyhisselâm, gel berü) saçını keseyin" der. Bunun üzerine Cebrail'in "Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz." (Fetih/27) ayetini getirdiği rivayet edilir. Bu ayetin gelmesi üzerine ise Hz. Peygamber'in, önce Ebû Ducâne'nin sonra da Hz. Ali'nin saçını kestiği nakledilir (Gölpınarlı, 1953: 146-147).

Ayrıca fütüvvetnamenin elbise renklerinden bahsedilen kısımda renk sembolizmi üzerinde durulur. Fütüvvetnamede, Hz. Ebû Bekir'in gök renkli elbise giydiği için şeyhlerin de gök renk giymesi gerektiği; Hz. Ömer'in yeşil renkli elbise giydiği için müderris, kadı ve halifelerin de yeşil renk giymesi gerektiği; Hz. Osman'ın ak renkli elbise giydiği için hatip ve hafızların da ak renk giymesi gerektiği; Hz. Ali'nin kara renkli elbise giydiği için yiğitler ve ahilerin de kara renk giymesi gerektiği vurgulanmıştır (Gölpınarlı, 1953: 133).

Fütüvvetnamede, devamla fütüvvet elbisesinin menşei ve Hz. Ali'nin fütüvvet şalvarını giymesiyle ilgili hadise şu şekilde anlatılır: "Bir (rivayette) aydurlar kim ol pamuğu Havva eğirdi, evvel Âdem geydi, andan Şît geydi, ölice Cebrâil a.m, sonra İbrâhîm'e getürdi. İbrâhîm öldi, yine Cebrail aldı. Ol vakt kim münâfıklar Rasûl hazretine geldiler, ayıtdılar: Fülân eri falân avretile tutduk didiler, üşde kapusun üstlerine bağladuk. Rasûl ayıtdı: Bir kişi olsa, varsa bir doğru haber getürse. Emirü'l-Müminin Ali kerremallâhu vechehû ayıtdı: Ben varayım. Rasul ayıtdı: Var ya Ali. Vardı, kapuyı açdı, gözin yumdı, ayıttı: ikisen bir kal. Avret kaldı, er çıkdı. Ali gözin açdı, avreti gördi, girü Rasûl'e geldi, ayıtdı: Bir kişi gördiüm ev içinde didi. Münâfıklar feryâd kıldılar, ayıtdılar: Yâ Ali yalan söyler, didiler. Derhâl Cebrâil a.m, geldi, ayıtdı: Ali gerçektür ve ol donı getürdi. Rasûl a.m, Ali'yi geyürdi." (Gölpınarlı, 1953: 119)

Burgazî, eserinin sonunda fütüvvet ehli olamayacak kişilerin sahip olduğu ve yiğidi yiğitlikten, ahiyi ahilikten ve şeyhi şeyhlikten düşüren yirmi özellik sıralar. Sonrasında bu özelliklere sahip olan ve ahilere amel kılmayan kişilerin, kıyamet gününde Hz. Ali, Hz. Peygamber ve Allâhü Teâlâ'nın huzurunda mahcup olacaklarını belirtir (Gölpınarlı, 1953: 121-124).

4.6. Radavî Fütüvvetnamesi

Türkçe fütüvvetnameler arasında en fazla nüshası bulunan fütüvvetnamedir. Müellifin ismi nüshalarda Rızâî, Rizevî, Razavî ve Radavî şekillerinde yazılmıştır (Sarıkaya 2002: 8). Osman Aydınlı tarafından Alevi-Bektaşî Klasikleri arasında

yayımlanan fütüvvetname nüshasında, müellifin ismi ve künyesi Abdulgâni Muhammed b. Alâuddîn el-Huseynî er-Radavî olarak verilmektedir. Eser *Fütüvvetname-i Kebîr* ismiyle de bilinir.

Osman Aydınli tarafından yayıma hazırlanan nüsha, Radavî'nin *Miftâhü'd-Dekâyık fi Beyâni'l-Fütüvvet ve'l-Hakâyık* isimli eserinin “kemer bağlama merasimini” konu edinen bazı bölümlerini içine alan farklı bir nüshasıdır (er-Radavî, 2011: 13-14).

Eser besmele, hamdele, salvele, metnin yazılış sebebi ve genel bilgidен oluşan bir girişle başlar (er-Radavî, 2011: 25).

Fütüvvetnamenin giriş bölümünde fütüvvetin, “Allah’ın emrini muhafaza etmek, Rasul’ün sünnetine riayet etmek, Allah dostları ile sohbet etmek” olmak üzere üç kısımdan oluştuğu söylendikten sonra, Hz. Peygamber’in “Bir kimse muhib (seven), âşık ve sadık bir derviş ise Halil-i Rahman’dan (Hz. İbrahim’den) ona Hz. Ali şeddi gerekir.” dediği rivayet edilir. İlgili bölümün devamında, Hz. Ali’nin şeyh olan ve şed bağlayıp söz veren herkesin on haslete sahip olması gerektiğini söylediği de rivayet edilir. Bu hasletler: “Zahirle ve batınla hakkı bilmek, halka karşı insafli olmak, daima nefesine kahrelemek, Salihlerin hizmetinde olmak, eli altında olanlara merhametli olmak, halka hayır ile nasihat etmek, haline göre fakire karşı cömert olmak, âlimlere karşı alçak gönüllü olmak, düşmana güzel ahlakla karşılık vermek, cahilin yanında söylemeyeip aslında bir şeyi bilmez gibi davranmak”tır (er-Radavî, 2011: 61-65).

Fütüvvetnamenin fahrın dört kapısı olan şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarının anlatıldığı kısımda, marifetin onuncu makamı olan “nefsini değersiz görmek ve halkı üstün görmek” makamı verildikten sonra, Hz. Ali’nin de bu makamla ilgili olarak “Nefsini bilen rabbini bilmiş olur.” dediği rivayet edilir (er-Radavî, 2011: 69-71).

Fütüvvetnamede Gadir-i Hum hadisesi detaylı olarak işlenir. Fütüvvetnamenin ilgili bölümünde hadisenin, Hz. Peygamber’in veda haccını yapıp Medine’ye dönerken konakladığı Matla’el-Gamam (bulutun doğduğu yer) denilen yerde gerçekleştiği belirtilir. Bu yerdeyken Cebrail’in gelip, “Ey Resul! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır.” (Maide/67) ayetini bildirmesi üzerine Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’yi sağ yanına alarak deve hörgücünden bir minberin üzerine çıktığı rivayet edilir. Daha sonra minberin üzerindeki ellerini Hz. Ali’nin boynuna koyup üç kez, “Ben kimin mevlası (dostu) isem, Ali de onun mevlasıdır. Allah’ım onu seveni sev, ona düşmanlık yapana buğzet. Ona yardım edene sen de yardım et. Onu terk edenleri sen de yüz üstü bırak” diye dua ettiği, sonrasında da “Ben ve Ali tek bir nurdanız ve Musa ve Harun tek bir nurdandır. Sen benimle böylesin ya Ali. Zira her nebinin varisi ve vasisi vardır. Sen de benim varisim, vasim ve makamımın kayıyımısın. Benden sonra benim halifemsin ve ümmetimin kadısısın ya Ali. Ben nebilerin sonuncusuyum ve sen de müminlerin emirisin. Seni seven mümindir, saiddir ve sana buğz eden münafiktir,

şakidir.” dediği rivayet edilir. Bu sözleri söyledikten sonra da yüzünü ashaba çevirip, “Ey ashabım, nübüvvet ve risalet bundan itibaren son bulmuştur ve Ali’den imamet ve velayet son bulmuştur. Ben nebilerin en faziletlisiyim, Ali de velilerin, evliyaların en faziletlisidir.” deyince orada bulunan ashabın Hz. Ali’ye, “Allah mübarek eylesin ya Ali. Bu sana Hak Teâla’nın lütfu ve keremindedir.” dedikleri belirtilir. Sonrasında Hz. Peygamber ve Hz. Ali’nin minberden inerek namaz kıldıkları, namazdan sonra Hz. Peygamber’in dua ederek Hz. Ali’nin belini bağladığı detaylı olarak anlatılır (er-Radavî, 2011: 105-117).

Aynı bölümün devamında Hz. Peygamber’in, Selmân-ı Fârisî’yi Ebu Derda’yla kardeş kıldığı, Ahmed b. Yasir’i Sa’d ile kardeş kıldığı, Sa’d’ı Ubeyd oğluyla kardeş kıldığı ve ashabın geri kalanını da birbirleriyle kardeş kıldığı sonrasında da Hz. Ali’nin elini tutarak “Ya Ali sen benim dünya ve ahiret kardeşimsin.” dediği rivayet edilir. Ayrıca o günden sonra el tutmanın sünnet olarak kaldığı da belirtilir (er-Radavî, 2011: 117).

Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’nin belini bağlayıp ashabını birbirine kardeş kıldıktan sonra, Hz. Ali’ye sarık ve fütüvvet elbisesi giydirdiği de anlatılır. Hz. Peygamber’in sarığı sardıktan sonra, Hz. Ali’ye fütüvvet libasını giydirip bu elbiseyi kendisine Cebrail’in Miraç gecesi giydirdiğini hatırlatarak “Ben de sana giydirdim ve şeddi beline bağladım. Sen de bencileyin halifelerine giydiresin.” dediği rivayet edilir. Bunun üzerine de Hz. Ali’nin ayağa kalkıp on yedi rekât namaz kılarak on yedi kişinin belini bağladığı anlatılır (er-Radavî, 2011: 117).

Hz. Ali tarafından belleri bağlanan ve “On Yedi Kemerbest” olarak bilinenlerin isimleri fütüvvetnamede şu şekilde sıralanır: “Selmân-ı Fârisî, Amr b. Ümeye, Bilal Habeşî, Beridet b. Sülemî, Zünnun Mısıri, Süheyb Rumî, Hasan Basri, Kanber Ali, Kumeyt b. Ziyad, Abdullah b. Abbas, Malik b. Ecder, Muhammed b. Sadık, Cömerd-i Kassab, Cabir el-Ensari, Ebazer Gıfari, Ebû Derda Amir, Ebû Ubeyde.” (er-Radavî, 2011: 119-127).

Aynı bölümün devamında Hz. Ali’nin, on yedi kişinin belini bağladıktan sonra Selmân-ı Fârisî’ye, “Sen de hazır olanların ne şekilde istersen bellerini bağla.” demesi üzerine, Selmân-ı Fârisî’nin mecliste bulunan elli dört kişinin belini bağladığı söylenir. Selmân-ı Fârisî’nin elli dört kişinin belini bağlaması üzerine de “İman edip salih ameller işleyenlere gelince, halkın en hayırlısı onlardır” (Beyyine/7) ayetinin nazil olduğu rivayet edilir (er-Radavî, 2011: 127-137). Bunun üzerine de Hz. Peygamber’in “Bu nimetin şükranı için bir nimet tedarik eyle ya Ali.” dediği ve Hz. Ali’nin taze sıcak ekmek ve yağ getirip bir ağaç çanağın içine koyduğu ve orada hazır bulunanların hepsine birer lokma verdiği, orada olmayanlara da birer lokma ayırdığı rivayet edilir. Ayrıca fütüvvetnamede, mevcut olmayana pay ayırmanın buradan kaldığı da söylenir (er-Radavî, 2011: 139).

Fütüvvetnamenin talibe sorulan sorular ve soruların cevaplarının verildiği kısımda, kişiye, “Pirin, üstadın, yol beyanın sana ne verdi?” diye sorulursa, kişinin

cevap olarak “Pirimden tevbe telkin etmeyi, beyanından Allah’a ahdi vefa etmeyi, üstadımdan şeddi müminlerin emiri Ali’nin verdiğini öğrendim.” demesi gerektiği söylenir (er-Radavî, 2011: 155).

Fütüvvetnamenin teşkilata girecek olan talibin yapması gerekenlere dair bilgi verilen bölümünde, üstadın talibe şeriattaki dört pirin -Âdem Safiyyullah, Nuh Neciyullah, İbrahim Halilullah, Muhammed Mustafa Habibullah- isimlerini saydıktan sonra, tarikattaki dört pirin -İmam el-Hümmam (yiğit) Aliyyü’l-Murtaza, İmam Cafer es-Sadık, Şeyh Seyyid, Hünkâr-ı Evliya Hacı Bektaş Veli- isimlerini de söyleyerek talim ettirdiği kaydedilmiştir (er-Radavî, 2011: 171).

Fütüvvetnamenin şeyhin sıfatlarının anlatıldığı bölümünde ise Hz. Ali’nin “Tatlı dilin kardeşi çok olur.” dediği hatırlatılarak şeyhin tüm halkla tatlı dille konuşması gerektiği vurgulanır (er-Radavî, 2011: 199).

Fütüvvetnamenin ahdin temelinden bahsedilen bölümünde, “Ne zaman ki Hak Teâla nurundan bir miktar alıp ‘Habibim Muhammed ol’ dedi. O nurun her katresinden bir nebi yaratmayı ahd etti. Yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. İşte ahdin temeli budur. Lakin ahdin binası Âdem’den Şit’e, Nuh’a hatta Muhammed Mustafa (sav)’ya gelinceye kadar oradan da İmam Ali’ye ve Selman-ı Fârisi’ye ve diğer üstatlardan bu güne gelinceye kadar olanlardır.” denilerek Hz. Ali’nin ahbine sadık olduğu belirtilir (er-Radavî, 2011: 203).

Fütüvvetnamenin tarikat ve hakikatten bahsedilen bölümünde, kişiye, “Tarikat ehlinin meydanı Ali’nin suru nedir ve kaç burcu vardır?” diye sorulduğunda, kişinin “Ali meydanının suru ihtiyarlardır ki fütüvvet sahibi olanlardır ve iki burcu vardır. Biri üstadımdır ki benimle ahd edip şeddi belime bağladı ve ikincisi arif olan nakiptir.” diyerek cevap vermesi gerektiği belirtilmiştir (er-Radavî, 2011: 241).

İlgili bölümün devamında, kişiye, “Şeddin kimin olduğu ve ahdin kimin olduğu” sorulduğunda, kişinin “Şed Hz. Ali’nindir. Ahd Hz. Muhammed Mustafa’nındır.” demesi gerektiği öğütlenir (er-Radavî, 2011: 233).

Postun açıklandığı bölümde de kişiye, “Sağında ne vardır, solunda ne vardır, göğsünde ne vardır, gözünde ne vardır ve kulağında ne vardır?” diye sorulduğunda, kişinin “Sağında bismillah vardır, solumda errahmanirrahim vardır, göğsümde imanı kâmil vardır, gözümde nur vardır, dilimde şehadet kelimesi vardır, başımda İslam tacı vardır, belimde Ali’nin kemeri vardır, kulağında üstadın vasiyeti vardır ve ayağında üstada hizmet etmek vardır.” demesi gerektiği belirtilir (er-Radavî, 2011: 249-251).

İlgili bölümün devamında kişiye, “Üstadın vasiyeti nedir?” diye sorulduğunda, kişinin, “Şehadet parmağı Muhammed Mustafa’dan kaldı. Ve başparmağı Ali el-Murtaza’dan kaldı.” diye cevap vermesi gerektiği belirtilir (er-Radavî, 2011: 253).

Hacı Bektaş-ı Veli’nin tarikat silsilesinin verildiği bölümde, kişiye, “Bayrak, fitil ve lokma Hacı Bektaş Veli’ye kimden kaldı?” diye sorulduğunda, kişinin “O gün

silah günüydü, o günde emanetler Hz. Ali'ye ulaştı. O da İmam Hasan'a teslim etti. İmam Hasan'da Hüseyin'e ulaştırdı ve İmam Hüseyin de Kâbe'yi Mükerrerme'ye giderken Veysel Karani'ye erişti. Ondandır Şeyh Hasan Basri'ye erişti, ondan Habib Acemî'ye ulaştı ve ondan da Davut Tai'ye erişti ve ondan da Hacı Bektaş Veli'ye erişti." diyerek cevap vermesi gerektiği belirtilmiştir (er-Radavî, 2011: 259).

İlgili bölümün devamında, kişiye "Erkan ehli olanın suyu nereden içtiği" sorulduğunda, kişinin "Emri hidayetden içer. Hz. Allah ilk olarak pamuğu verdi, ikinci olarak zeytini verdi, üçüncü olarak narı verdi. Hz. Ali kemerbeste eyledi, ondan Hz. Selmân-ı Fârisî'ye cümlesi marifetle vekil oldu, ondan Veysel Karani ve ondan da Ehvaranî kuşandı." demesi gerektiği yazılıdır (er-Radavî, 2011: 261).

Fütüvvetnamenin soru-cevap şeklinde devam eden bölümünde, Allah'ın Arslanı olarak nitelendirilen Hz. Ali'nin, arslan donuna girerek Selmân-ı Fârisî'nin yanına geldiği de anlatılır. İlgili bölümde, kişiye "Yeşil yaprağı kimden aldığı" sorulduğunda kişinin, "Bir gün Selman pak suya girmişti. Hz. İmam Ali arslan şekline girip geldi. Selman Pak'ın hırkasının üzerine oturdu. Selman Pak yıkandı ve hırkaya döndü baktı ki ne görsün. Bir arslan hırkasının üzerine çökmüş oturur bir durumda suyun kenarına baktı gördü ki nergis bitmiş ve bir deste nergis koparıp geldi arslana verdi. Arslan da elinden nergisi alıp kalktı. Hırkanın üzerinden gitti ve Hz. Selman Pak hırkasını giydi. Hz. İmam Ali'nin evine doğru geldi ki İmam Ali'ye şunları söylesin. Bu gün falan suyun başına gittim. Suyun içine girdim ve hırkamı suyun kenarına koymuştum, yıkandım ve geri geldiğinde hırkanın yanında bir heybetli arslanın hırkanın üzerinde çökmüş oturur demeye geldi. Kapıdan içeriye girince sudan kopardığı nergisi İmam Ali'nin hanesinde bir çanak içinde suya konmuş olduğunu gördü. O zaman Selman Pak, Hz. Ali'ye dedi ki doğru söyle ya Ali, Hz. Allah'ın gerçek arslanısın bundan sonra. Zira Selman Pak, Hz. Ali'yi arslan kıyafetine girdiğini görmüştü. O vakitte gözüyle gördü ve doğru söyle ya Ali dedi." (er-Radavî, 2011: 263-265) diyerek cevap vermesi gerektiği söylenir.

4.7. Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık

Türkçe olarak yazılmış olan *Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık*'ın müellifi ve müstensihî hakkında bir bilgi yoktur (Sarıkaya, 2008: 12; Sarıkaya, 2002: 11).

Eserin orijinal metni ve sadeleştirmesini vererek yayımlayan M. Saffet Sarıkaya, kitabın giriş bölümünde *Fütüvvetname-i Ca'fer Sâdık*'ı, diğer fütüvvetnamelerle ve -Alevî el kitapları olan- Buyruklarla karşılaştırarak yaptığı incelemeye yer vermiştir. Yaptığı inceleme neticesinde eserin "Ahi-Bektaşî-Alevî kültürünün örtüştüğü bir yerde durduğunu" tespit etmiştir (Sarıkaya, 2008: 5-6).

Fütüvvetnamenin nispet edildiği Ca'fer es-Sâdık'ın soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından da Hz. Ebû Bekir'e ulaşmaktadır. Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra Şîa iki gruba ayrılmış olup oğlu İsmail'e nisbet edilen İsmailiyye mezhebi ve diğer oğlu Mûsâ el-Kâzım'ı imam tanıyanların oluşturduğu İsnâaşeriyye

mezhebi ortaya çıkmıştır. Ca'fer es-Sâdık, İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin ise beşinci imamı olarak kabul edilmektedir (Öz, 1993: 1).

Diğer fütüvvetnamelere nazaran bu fütüvvetnamede Hz. Ali'ye izafe edilen kutsiyetin daha fazla olduğu görülmektedir. Nitekim fütüvvetnamede, İslam inancının “*La ilahe illallah Muhammedün Rasülüllah*” şeklindeki veciz formülünün değişmez iki ögesinin yanına Hz. Ali'nin de eklenerek formülün, “*La ilahe illallah Muhammedün Rasülüllah ve Aliyyun Veliyullah*” (Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed (SAV) O'nun elçisidir, Ali onun velisidir) şeklinde kullanılmış olması bunun açık bir delilidir (Sarıkaya, 2008: 161, 171, 265).

Fütüvvetnamenin *helvâ-yı cefnenin* anlatıldığı bölümünde de Hz. Ali karşımıza çıkmaktadır. Selman-ı Fârisî'nin on dört kişinin belini bağlamasından sonra Hz. Peygamber'in peksimet ve hurmayı yağ ile kavurup helva yaptığı ve bu helvayı Hz. Ali'nin orada bulunanlara paylaştığı kaydedilir (Sarıkaya, 2008: 163-165).

Ayrıca fütüvvetnamenin şeddin anlatıldığı bölümünde de kuşağın bağlanırken ilk düğümün Hz. Ali'nin adıyla, ikinci düğümün pirin adıyla ve üçüncü düğümün de kuşağı kuşananın adıyla bağlanması gerektiği kaydedilir. Sonrasında da kuşağın bir ucunun sağdan Hz. Hasan adına, diğer ucunun da soldan Hz. Hüseyin adına geçirilmesi gerektiği belirtilip kuşağın mührünün “*Lâ ilâhe illallah Muhammedür Rasülüllah ve Aliyyün veliyyullah*.” olduğu kaydedilir (Sarıkaya, 2008: 169-171).

Fütüvvetnamenin makas, fütüvvet kuşağı, hırka, mendil ve iş önlüğünün açıklandığı bölümünde de bu emanetlerin Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e varıncaya kadar kimlere ulaştığı anlatılır. İlgili bölümün devamında, “Şüphesiz Allah sana emanetleri ehline teslim etmeni emrediyor.” (Nisa/58) ayeti nazil olduktan sonra Cebrail'in gelip Hz. Muhammed'e, “*Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zü'lfikâr*.” diyerek emanetleri Hz. Ali'ye teslim etmesini söylediği de rivayetler arasındadır (Sarıkaya, 2008: 64-67).

Fütüvvetnamenin bir yerinde, “Şeriat Muhammed'indir ve tarikat Ali'nindir.” kaydı bulunmaktadır (Sarıkaya, 2008: 241).

Fütüvvetnamede tıraş adabının anlatıldığı bölümden sonra gelen duada da Hz. Ali “Müminlerin büyüğü Ali b. Ebî Tâlib'in Allah'ın aslanı, masum imam, her şeyden önce Allah'ın ve Resul'ünün varisi olduğuna şahidlik et.” denilerek anılmaktadır (Sarıkaya, 2008: 83).

5. Şecerenamelerde Hz. Ali

Bilindiği üzere şecerename, “Bir şahsın mensup olduğu aileyi veya bir hükümdar ailesinin tâ en uzak ceddinden başlayarak bütün kolları ve evlatlarını gösteren cetvel veya ağaç şeklinde şematik resim.” olarak tanımlanmaktadır (Köksal vd., 2008: XI). Kitapta yer alan şecerenameler, hazırlayanlarının da girişte, “Ahi şecerenameleri, Ahilik kültürüne, özellikle de Türk Ahiliğine fütüvvetnamelerden

daha yakın eserlerdir.” (Köksal vd., 2008: XI) şeklinde vurguladıkları gibi bir ailenin soy kütüğünü ortaya koymaktan çok bir fütüvvetname özelliği gösterirler. Bir başka ifadeyle fütüvvetnameler ve şecerenameler, tür itibariyle farklı olsalar da işledikleri konular aynıdır. M. Fatih Köksal’ın tespit ettiği gibi, şecere başlığını taşıyan bir metin, muhtevası itibariyle fütüvvetname olarak karşımıza çıkabilmektedir (Köksal, 2015: 14-16).

Burada ele alacağımız şecerenameler, *Kırşehir Müzesi’ndeki Ahilik Belgeleri: Ahi Şecerenameleri, Beratlar, Vakfiyeler* (2008) adlı yayında yer alan altı şecere metnidir.

5.1. Ahi Musa Şecerenamesi Nu: 1

Bu şecerenamede Hz. Ali, esas adı Mahmud olan Ahi Evran’ın bu adı almasına ilişkin anlatıda karşımıza çıkar. Şecerenamenin ilgili bölümündeki anlatıda, Hz. Peygamber’in ashabın Bedr-i Huneyn savaşı için hazırlık yapmalarını buyurduğunda Hz. Abbas’ın, Hz. Peygamber’e, “Yâ Resulallah! Ben ihtiyarladım, oğlum Şeyh Mahmud benden güçlüdür. Bedr-i Huneyn savaşına o gitsin.” dediği rivayet edilir. Mahmud’un savaşa sancaktar olarak katılmasının kararlaştırıldığında da Cebrail, dört halife ve büyük meleklerin ayağa kalkıp dua ettikleri rivayet edilir (Köksal vd., 2008: 4).

İlgili bölümün devamında zaferle sonuçlanan savaştan sonra Hz. Peygamber’in, Hz. Ali’den Mahmud’un savaştaki durumunu sorması üzerine, Hz. Ali’nin, “Yâ Resulallah, bir elinde alem-i şerif, bir eli kılıçta savaştı, evran gibi.” dediği ve bu benzetmenin üzerine de Mahmud’a “Evran” unvanının verildiği anlatılmaktadır (Köksal vd., 2008: 5).

Şecerenameye göre Hz. Ali, bu savaşta gösterdiği başarıdan dolayı Ahi Evran’ı kızı ile evlendirir. Fakat bu şecerenamede kızın ismi belirtilmez. Hz. Peygamber’in nikâh duasından sonra üç gün üç gece sofrta kurulup düğün yapılır. Düğün için kurban edilen hayvanların derilerini tabaklayan Ahi Evran, bizzat Hz. Peygamber’in elinden şed kuşanır ve icazet alır. Ayrıca ilgili bölümün devamında, bu şeddin Hz. Peygamber’e Miraç gecesi kuşatıldığı bilgisine yer verilmektedir (Köksal vd., 2008: 5).

Şecerenamenin sonunda Hz. Ali, Abbasilerin kuşağını bağlayıp çözen kişi olarak zikredilir (Köksal vd., 2008: 19).

5.2. Ahi Sinan Şecerenamesi (Farsça) Nu: 2

Bu şecerenamenin girişinde Hz. Ali, Emirü’l-Müminin (İnananların emiri) olarak anılır ve On İki İmamın isimleri, “kâfirler arasında Rahman’a erişen masum çocuklar” başlığıyla sıralanır (Köksal vd., 2008: 21).

Şecerenamenin Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Bâyezîdi’l-Bistâmî’nin sözlerine yer verildiği kısmında, Hz. Ali’nin, “Fütüvvet üç şeydedir: zenginlikte alçakgönüllü olmak, güçlülükte affetmek ve karşılıksız yardım etmek.” dediği rivayet edilir (Köksal vd.,

2008: 33).

Eserin müellifinin, kendi şeceresini çıkardığı bölümde ise Hz. Hamza'nın, Hz. Ali'nin belini bağlayıp çözdüğünü, Hz. Ali'nin de Ahî Reşîd-i Kübrâ'nın belini bağlayıp çözdüğünü aktarır (Köksal vd., 2008: 49).

5.2. Ahi Sinan Şecerenamesi Nu: 3

Bu şecerenamenin girişinde -Hz. Ali'nin de içinde bulunduğu- cennetle müjdelenen on kişinin isimleri sıralanır. Ayrıca şecerenamenin bu bölümünde on iki imamın isimlerine de yer verilmiştir (Köksal vd., 2008: 57).

Şeyh Seyyid Mustafa'nın şeceresinin verildiği kısımda, Şeyh Seyyid Mustafa'nın şeceresi, Hz. Hüseyin vasıtasıyla Allah'ın Arslanı olarak anılan Hz. Ali'ye ulaştırılır (Köksal vd., 2008: 61).

*Ahi Musa Şecerenamesi'*nde olduğu gibi bu şecerenamede de Hz. Ali, esas adı Mahmud olan Ahi Evran'ın bu adı almasına ilişkin anlatıda karşımıza çıkar. *Ahi Musa Şecerenamesi'*ne ek olarak bu şecerenamede, Hz. Ali'nin sancağı getirerek sancağın kuşağını Ahi Evran'ın boynuna astığı da anlatılmaktadır (Köksal vd., 2008: 63-35). Ayrıca bu şecerenamede Hz. Ali'nin Ahi Evran'la evlendirdiği kızının adı *Zeynep* olarak geçer (Köksal vd., 2008: 67).

Şecerenamede, Ahi Evran ve Zeynep'in üç gün üç gece süren düğününden sonra, Ahi Evran'ın Hz. Peygamber, Hz. Osman, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin elini öptüğü kaydedilir. İlgili bölümün devamında Hz. Peygamber ve Ahi Evran'ın, Hz. Ali'nin mutfağına girdikleri ve Ahi Evran'ın buradaki doksan dokuz deriyi işlediği de anlatılır. İşlenen bu derilerin sergilendiği bir mecliste, Hz. Ali'nin bu derilerden birisini eline alarak parlattığı anlatılır. *Ahi Musa Şecerenamesi'*nden farklı olarak burada Ahi Evran'ın ustası Hz. Ali değil Hz. Peygamber olarak kaydedilmiştir (Köksal vd., 2008: 69).

Şecerenamede Hz. Muhammed'in mucizelerini, Hz. Ali'nin kerametlerini ve Ahi Evran'ın debbağlık sanatını inkâr edenlerin pis ve ahmak oldukları da söylenir (Köksal vd., 2008: 69).

Abdulkâdir el-Geylânî'nin silsilesinin verildiği kısımda, Hz. Ali'nin Şeyh Hasan-ı Basrî'ye fütüvvet verdiği kaydedilmiştir (Köksal vd., 2008: 79). Şecerenamenin devamında ise fütüvvetin Hz. Peygamber'den Ahi Evran'a, Ahi Evran'dan Hz. Ali'ye, Hz. Ali'den de Abdulkâdir el-Geylânî'ye naklolduğu anlatılmaktadır (Köksal vd., 2008: 83).

5.2. Şecerename Nu: 4

Bu şecerenamede, Hz. Ali'nin fonksiyonu Ahi Musa ve Ahi Sinan şecerenameleriyle aynıdır. Yalnız burada Ahi Evran'ın, Hz. Ali'nin "Rukiye" adlı kızıyla evlendirildiği kayıtlıdır (Köksal vd., 2008: 87).

Şecerenamenin mesleklerin ve pirlерinin isimlerinin verildiği bölümünde, Hz. Ali silahşor ve gazilerin piri olarak geçer (Köksal vd., 2008: 101).

5.5. Şecerename Nu: 5

Diğer üç şecerenamede olduğu gibi bu şecerenamede de esas adı Mahmud olan Ahi Evran'ın bu adı alışına ilişkin anlatıda Hz. Ali karşımıza çıkmaktadır (Köksal vd., 2008: 103-105). 4 Numaralı şecerenamede olduğu gibi bu şecerenamede de Ahi Evran'ın, Hz. Ali'nin Rukiye adlı kızıyla evlendirildiği kayıtlıdır (Köksal vd., 2008: 105).

Şecerenamede Ahi Evran'a şed kuşatıldığı sırada Cebrail, Mikail, Azrail, diğer melekler ve Hz. Ali'nin el kaldırıp kemer-beste oldukları anlatılır (Köksal vd., 2008: 107).

Şecerenamenin mesleklerin ve pirlерinin isimlerinin verildiği bölümünde ise Hz. Ali silahşor ve gazilerin piri olarak geçer (Köksal vd., 2008: 123).

5.6. Şecerename Nu: 6

Bu şecerenamede Bedr-i Huneyn savaşından bahsedilmez. Hz. Ali'nin kızı ve Ahi Evran'ın evlendirilmesinin anlatıldığı kısım da farklı bir şekilde verilir. Şecerenamede, Ahi Evran'a ahilik verilince Cebrail'in gelerek, "Ey Allah'ın Peygamberi! Şanı büyük Allah sana selâm etti ve buyurdu ki: Hz. Ali'ye Zülfikâr, Hz. Hamza'ya pehlivanlık verdim. Hz. Abbâs-ı Ekber'e de evranlık verdim" dediği rivayet edilir. Bunun üzerine de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in kardeşlerini Ahi Evran'a verdikleri belirtilir. Düğünden sonra Hz. Peygamber'in isteği üzerine Ahi Evran'ın, Hz. Ali'nin mutfağında biriken derileri işlediği de anlatılır (Köksal vd., 2008: 133).

Şecerenamenin ahinin elinin ve gönlünün açık olması anlatılırken Hz. Ali'nin "Ahilik cömertliktir ve sofrası meydanda olmalıdır. Sofrası olmasa onun ahiliği olmaz." dediğine yer verilmiştir (Köksal vd., 2008: 135).

Şecerenamenin sonlarına doğru fütüvvet elbisesinin menşei anlatılarak bu elbisenin Hz. Peygamber'in Miraca çıktığında Cebrail tarafından kendisine giydirildiği; daha sonra Hz. Peygamber'in bu elbiseyi Hz. Ali'ye giydirdiği ve onun da on yedi kişinin belini bağladığı böylece de on yedi kemer-beste oldukları anlatılır (Köksal vd., 2008: 143).

6. Sonuç

Sonuç olarak, İslam topluluklarında hususen de Türkler arasında Hz. Ali'nin birbirine zıt ve çok değişik boyutlarda benimsendiği görülmektedir. İslami her kurumda mezhep olsun, tarikat olsun, teşkilat olsun mutlaka Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ön plana çıkarılmıştır.

Gölpınarlı, son derece önemli ve alanında büyük bir boşluğu dolduran *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları*, adlı çalışmasının "Fütüvvet Ehlinin

Mezhebi ve İnanışı” başlıklı IV. bölümüne “Fütüvvet ehli Şii yahut müteşeyyi’ bir taifedir.” alt başlığıyla giriş yapar ve yer yer ifrata kaçan hüküm ve değerlendirmelerde bulunur. Bunlardan biri de “bütün fütüvvet ehlinin Alevi olduğu”na dair görüşüdür (Gölpınarlı, 2011: 53-56). Muallim Cevdet’i fütüvveti Sünni karakterli bir sistem olarak göstermeye çalışmakla suçlayan Gölpınarlı, sonuç olarak şu kanaate varmaktadır: “Hâsılı fütüvvet ehli Şii yahut müteşeyyi’ bir tâifedir. İnanışları hurafelerle karışıktır. Yolları tamamıyla Bâtînî bir karakter taşır.” (Gölpınarlı, 2011: 56). Abdülbaki Gölpınarlı’nın bu görüşleri ortaya koymasında Hz. Ali etrafında oluşan çok renkli inanç halesinin tesiri olduğu muhtemeldir.

Ahi Evran ve oluşturduğu fütüvvet anlayışının, Anadolu’da belli bir taraftar toplamış olan klasik Şii kabullerden farklı bir Hz. Ali portresi çizdiği görülmektedir. Şecerenelerde de geçtiği gibi, Ahi Evran, Peygamberimizin amcası Abbas’ın oğludur ve Hz. Ali’nin kızı Rukiye veya Zeynep ile evlendirilmiştir.

Abbasi taraftarlığını önceleyen belgeler, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt konusunda, yukarıda kısaca değindiğimiz İbnü’l-Hanefiyye kökenli Abbasi taraftarlığıyla da örtüşerek Anadolu’da klasik Şii kabullerden farklı bir boyut geliştirmiştir (Sarıkaya ve Ünlüsoy 2009: 307). Hatta fütüvvet teşkilatı, bünyesinde barındırdığı Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi ve saygısına karşın çoğu zaman Şii-Bâtîni unsurlarla mücadelede etkin rol almıştır (Bozkuş, 2004: 189).

Fütüvvet teşkilatı Türk illerinde Hicri IV. asrın sonlarından itibaren Türk’e has bir karakterde ortaya çıkar. Gaziler, alp-erenler, bacılar, dervişler kadrosuyla toplumun ahlak boyutlarından askerlik ve politik boyutlarına kadar bütün alanlarına yayılarak genişler. Ahilik-Fütüvvet ahlakının esası Hz. Peygamberin direktifleridir. Peygamber ahlakının sahabe içindeki en mükemmel temsilcisi ise Hz. Ali’dir. Bütün tasavvuf disiplinlerinde esas olan Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, fütüvvet ve ahilikte daha fazla dikkat çekmektedir. Bunun sebebi ise “feta” sıfatının Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali’ye verilmiş olmasıdır. Bu olgu, fütüvvetin bir Şii kurum olarak ele alınmasını haklı göstermez. Ali ve Ehl-i Beyt’i sevmekle Şiilik aynı şey değildir. Yani fütüvvetteki Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi dinsel-ruhsal bir olgu, Şiilik ise siyasal bir olgudur (Öztürk, 1999: 239-252; Bozkuş, 2004: 198’den).

Bu çalışma sonucunda görülen şudur ki Hz. Ali, Müslüman Türkler arasında Hz. Peygamberden sonra en çok bilinen, sevilen, unutulmayan, asaleti ve kahramanlıkları dilden dile gönülden gönle aktarılan hatta her Türk ailesinde ismi yaşatılan abide bir şahsiyettir. Fütüvvet ehli de Hz. Ali’yi gereği gibi anlamış ne onu tanılaştırmış ne de ondan muhabbet ve ilgisini eksik etmiştir.

Kaynaklar

- Altuner, Nuran. (2004). “Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme”. *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, s. 79-99.
- Belek, Muhammed Zahid. (2010). “Hz. Ali’nin Kur’an Tasavvuru ve Âyetleri Tefsiri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozkuş, Metin. (2004). “Ahilik’te Mezhep Olgusu”, *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004, Kırşehir)*. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, s. 187-199.
- Bülbül, Eda. (2008). “Hz. Ali Cenklere Üzerine Bir Tetkik (İnceleme-Metin)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, İsmet. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- er-Radavî, Abdülgâni Muhammed b. Alâuddîn el-Hüseynî. (2011). *Fütüvvetnâme-i Tarikat*. Haz. Osman Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- es-Sülemî, Ebû Abdi’r-Rahman Muhammed İbn el-Hüseyn. (1997). *Tasavvufta Fütüvvet*. Çev. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. (1989). “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 371-374.
- . (1994). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. (1953). “Burgazî ve Fütüvvet-nâmesi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4): 76-154.
- . (2011). *İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Gürel, Rahşan. (1992). “Razavî’nin Fütüvvet-nâmesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kandemir, M. Yaşar. (1989). “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 375-378.
- Köksal, M. Fatih, Orhan Kurtoğlu, Hasan Karaköse ve Özer Şenödeyici. (2008). *Kırşehir Müzesi’ndeki Ahilik Belgeleri / Ahi Şecerenâmeleri, Beratlar, Vakfiyeler*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.

- Köksal, M. Fatih. (2008). *Ahi Evran ve Ahilik*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yayınları.
- . (2015). *Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği / Ahilik – Fütüvvet Yazıları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996). “Fütüvvetnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 264-265.
- . (2005). *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, Mustafa. (1993). “Ca’fer es-Sâdık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1-3.
- Öztelli, Cahit. (2012). *Pir Sulatan Abdal Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztürk, Yaşar Nuri. (1999). *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Sarıkaya, M. Saffet ve Kamile Ünlüsoy. (2009). “Hacı Bektaş Veli’nin İnanç Dünyasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt”. Ed. Filiz Kılıç. *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Bilgi Şöleni (17-18 Ağustos 2009, Nevşehir) Bildiriler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 305-318.
- . (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- . (2008). *Fütüvvetnâme-i Ca’fer Sâdık İnceleme-Metin*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Schimmel, Annemarie. (2001). *İslamın Mistik Boyutları*. Çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Yıldırım, Seyfi. (1994). “Bazı Ahi Şecere-namelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.